

Eugeniusz Gołębek

"Bóle porodowé" kaszëbizne lëteracczi na przëkładzie ùczbòwnika "Zôrno mòwë"

Acta Cassubiana 10, 19-28

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Eugeniusz Gólabk

„Bóle pòrodowé” kaszëbiznë lëteracczi na przëkladze ùczbòwnika „Zòrno mòwë”

Niedòwno (2007 r.) wëszedł drëkã nowi ùczbòwnik, pn. *Zòrno mòwë*¹, chtërnégò autorkã je Jaromira Labùdda. Werifikacjã jãzëkòwą tekstu ti ksążëzi przeprowadzył prof. Edward Bréza. Je to ùczbòwnik – jak na mòje òkò – dobrze zaprojektowóny òd stronë meritoriczny, a do te je piãkno wëdóny (farwnò i wiesolò grafika). Ale ùcechã z ùkòzaniò sã tegò dzëła psëją rozmajitégò òrtu niedostatëczci czë błãdë, chtërne mòjim zdanim sã pòwòzным krokã w tãl (dowsladë) na drodze normalizacjji czë sztandarizacjji kaszëbiznë.

W ùczbòwnikù tim òstalë wprowadzoné „nowé”, w procëmkù do pòprzëdnëch ùczbòwnikòw elementë jãzëkòwé (systemòwé), nadòwajacé tekstowi dialektowé znanczi pòlniowòkaszëbsczë. W nen spòsòb òstòl pòdwòzony dotëchczasny doròbk na pòlu sztandarizacjji kaszëbiznë. Niechtërne z przeprowadzonëch w nym ùczbòwnikù ùregùlowaniów mòzemë ùznac nawetka za wëkroczenia wprzëk zalëcenióm Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, chtërny Wasta Profesor je przëdnikã...

Prof. E. Bréza jesz niedòwno gòsył, że kaszëbizna je „jãzëkã in statu nascendi”, tj. w stanie (na etapie) rodzeniò sã. A terò, jakno redaktor wspomniònégò ùczbòwnika sã przëczëniwò do ùtrwaleniò czë przedlùzeniò negò stanu. Swiòdëczci to, że A) abò prof. E. Bréza nie zgòdzò sã z mòdlã sztandardowi kaszëbiznë zabédowònym przeze mie we *Wskòzach kaszëbsczégò pisënkù*²; B) abò tegò mòdla (tëch *Wskòzów*) nijak nie znaje – mòže w nawale rozmajitëch zajãców nie zdãził sã z nim zapòznac?

¹ J. Labudda, *Zòrno mòwë*. Pòdrãcznik do ùczbë jãzëka kaszëbsczégò dlò pòczãtkujacëch (kl. IV–VI), Dzël I, Gdańsk 2007.

² E. Gólabk, *Wskòzë kaszëbsczégò pisënkù*, I wëdanië Oficyna Czac w 1997 r., a pòtemù w coròz to nowszich, pòprawionëch wersjach rozsëlónë jinternetã, midzë jinszima ròz kòle 2000 rokù i – slédno wierã w 2007/8 r.

Barzi prôwdopòdobnô je pierszô mòżlëwosc. Mògã sã tegò docëgac na pòdstawie sprawë ùczbòwnika, pn. *Ûczimë sã pò kaszëbskù*³, w chtërnym òsta zastosowónò „nowô” terminologiô gramaticznô, jinszô òd ti, jakã jem miôł rëchli ùżëté we *Wskôzach*.

Òkôzało sã (pòtwierdził to w rozmòwie ze mnã prof. E. Brëza), że Autorzë ùczbòwnika „*Ûczimë sã pò kaszëbskù*”, wespól z prof. E. Brëzã pòstanowilë zastosowac w nim swòjã terminologiã. Jô wiém gwës, że terminologiô ùżëtô przeze mie we *Wskôzach* nie bëła lëchszô ani barzi błãdnô òd ti z *Ûczimë sã pò kaszëbskù*. Tej co bëło przëczënë ùżëcégò jinszi terminologii? Jô le sã mògã domëszlac, że òdbëło sã to pòdług zasadë „a co tam taczi Gółąbk bądze nama diktowôł”... Ale mòżlëwé je téż łagodniészé wëjasnienié. Mòże temù karnu ùczalëch chòdzëło ò swòjisté „wzbògacenié” kaszëbiznë? W kòzdim razu rezultat je pòdobny: zamiast kontinuuacji, tj. dokłòdaniô nowëch cegełk do jistniejący ju bûdowni, zaczinómë bûdowac cos swòjégò, jinszégò, „lepszégò”. Ten sóm spòsòb mësleniégò je widoczny w ùprocëmmienim do mòjégò *Słowôrza normatiwnégò*⁴ i przë zacãtoscë, z jakã prof. E. Brëza zwalczô pisanié słowa „pãkt”. To nijak nie je pòstawa bûdëjącò, zachãcywającò do wespółprócë.

Chcã tu jednak wëjasnic, że spòdlim mòjégò rozgòrëczeniô nie je òsobistô ùraza. Nie chòdzy tuwò nijak ò pògnãbienié prof. Edwarda Brëzë, le ò dobro sprawë: lëteracczi kaszëbiznë. Tej dopòwiém, że szonëjã doròbk i wiedzã Profesora E. Brëzë w zòkrãzim ònomasticzi i jimpònëje mie Jegò znajomòsc łacëznë czë Biblëji. Jem téż Mù wdzãczny za żëcznë òpinie na temat mòjëch przëlòżënków Sw. Pismionów. A nimò wadów Jegò charakteru (wszëtcë je mómë) ùwòzóm Profesora za bëlnégò, pòtcëwégò człowieka i bëlnégò Kaszëbã.

Czej Wasta Profesor Edward Brëza òbjimôł przëdnicstwò w Radzëznie to jem sã pò prôwdze ùceszil. Bò dzãka Jegò òsobie Radzëzna nabrała òd razu wikszégò prestiżu. Spiërczi w taczych karnach to je normalnô rzecz. Miôł jem nòdzejã, że te spiërczi czë diskùsje w Radzëznie pòd Jegò prowadnictwã wkroczą na wëzszã rówiznã, a Profesor swòjim rozsãdkã i pòwògã bądze łagodzył różnice zdań. Mògã przëznac, że jaczims dzëlã tak nawet sã stalo. Równak, z drëdzi stronë, na pòdstawie „Zòrna mòwë” jem sã jesz rôz dokònôł, że w sprawach normalizacyjnych Pón Profesor nie liczi sã ze zdanim i doròbkã

³ M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ûczimë sã pò kaszëbskù*, ksiãżka pomocnicza dla klas starszych, Gdańsk 2005.

⁴ E. Gółąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gduńsk 2005.

Na pitania szkólnëch, czë ten słowôrz mogã traktowac jakò normatiwny, prof. E. Brëza òdpòwiôdôł, że nie, bo je to słowôrz „tylko autorski”. A podczas kùrsu dlô szkólnëch, zòrganizowónym na Ùniwersytece Gduńsczim, na pitania czerowóné do wëkladowców, czë mògã wskazac szkólnym jaczis jinszi, lepszi słowôrz?, ni mòglë òdpòwiëdzec. Jô le jesz pòwiém, że nie widzã strzód dzysëszëgò ùniwersytecczëgò karna nikògò, chto bë bëł w stanie taczi słowôrz sporzãdzëc. A jesz za darmò...

taczich jak jô czĕ Eugeniusz Prĕczkòwsczi praktików, doswiòdczonĕch (mògã smialo rzec: nôbarzi ze wszĕtczich doswiòdczonĕch) w pisanim pò kaszĕbskù.

Zòrno mòwĕ przĕczĕniło sã do rozbùdzeniô na nowò wãtplĕwòscy w sprawie tegò, jaczĕ kùnòszczy fleksyjné (znanczi dialektowé) sã sztandardowé, „lĕteracczĕ”. A ùczniowie i szkòlny, dzãka wkładowi Prof. E. Brézĕ w zredagòwaniĕ *Zòrna* mògã sã sami przekònac, że kaszĕbizna pò pròwdze je wcyg na nym *etapie in statu nascendi* (ju na *ùtĕpie*...).

*

Nizi jô przedstòwióm pòdrobno mòje zastrzedzi do trescĕ ùczbòwnika *Zòrno mòwĕ*. Sã to błãdĕ czĕ niedostaczi, jaczĕ jem nalòzł pò leno pòbieznm przedrzenim tekstu ksãzcy. Czejbĕm chcòł przedrzec tekst dokładni, nalazlobĕ sã jich pewno wicy. Co pròwda, niĕ wszĕtkò, co jô tu wĕtikóm je równo pòwòznm „grzĕchã”. W niechtĕrnĕch przĕpòdkach mómĕ do ùczinkù le z niekonsekwencjama w sferze foneticzi czĕ fleksji, abò leno z przeòczeniama redakcyjno-kòrektorsczima. Ale niejedne rozwiãzania problemów jawno swiòdczã ò słabi znajomòscĕ kaszĕbiznĕ przez Autorkã czĕ Werifikatora tekstu *Zòrna mòwĕ*.

a) chłopem, Bògem (chłopã, Bògã)

W całim tekscie *Zòrna mòwĕ* òstòł wprowadzony konsekwentno kùnòszk –em chłopsczĕgò i nijaczĕgò òrtu, tipù *chłopem, Bògem*, zamiast *chłopã, Bògã*, jak no bëło w pòprzĕdnĕch, rĕchli wĕdònĕch ùczbòwnikach, redagòwònĕch przez E. Prĕczkòwsczĕgò, czĕ np. w wĕdònym niedòwno na nowò pòemace H. Derdowsczĕgò *Ò panu Czòrlińszcim...*⁵.

Tip „z *Bògã*” bëł zastosowóny ju rĕchli w tak, mòjim zdaniem wòznĕch dokòzach, jak *Rozmówki polsko-kaszubskie* (92 r.) E. Gòłãbka, *Nowim Testameńce* (92 r.), *Psalmach* (99 r.) i lekcjónarzu *To je słowò Bòzĕ* (2008 r.) – E. Gòłãbka, a tĕż w *Kaszĕbsczy Biblĕji* ks. F. Grĕczĕ (92 r.), mòdlĕtewnikù *Mĕ trzimómĕ z Bògã* (E. Prĕczkòwsczĕgò i E. Gòłãbka – 98 r.). Ten tip panĕje tĕż we wszĕtczich ksãzkach (zbiorach pòwiòstk, wierszi, piesni i mòdlĕtwów) redagòwònĕch przez E. Prĕczkòwsczĕgò. Je òn tĕż zastosowóny w kaszĕbsczy wersji jãzĕkòwi ksãzcy pn. *Historia, geografia, jĕzyk i piśmiennictwo Kaszubów* – zredagòwóny i skaszĕbiony przez prof. J. Trĕdra.

Tip *chłopã, Bògã*, preferowóny w mòjĕch *Wskòzach kasz. pisĕnkù*, jem zastosowòł tĕż we wspòmniòmym *Kaszĕbsczim słowòrzu normatiwnym* i w twòrzonym *Słowòrzu pòlskò-kaszĕbsczim*.

⁵ H. Jarosz Derdowski, *Ò panu Czòrlińszcim, co do Pucka pò sécĕ jachòł*, seria: *Biblioteka Pisarzy Kaszubskich*, t. 2, oprac. Jerzy Samp, Jerzy Treder, Eugeniusz Gołãbek, Gdańsk 2007. Ksãzka ta mò sluzĕc jako pòmòc w ùczbie kaszĕbiznĕ, dlòte niechtĕrne znanczi jãzĕka Derdowsczĕgò òstałĕ w nym tekscie dostosowónĕ do „mojĕgò” sztandardu – wedle zĕczeniô prof. Jerzĕgo Trĕdra.

Tip *chłopã*, *Bògã* je jedną z wôzných apartnoscy kaszëbiznë (co prôwda, nie le kaszëbsczich, bò na Szlaskù téz jã bòdôj spòtikómë). Téż w wëmarlëch gòdkach tzw. Słowińców – Kaszëbów spòd Łebë tã znankã nalôzómë (np. *Z tim krabùtkã* (knòpiczkã) *jò móm dosc biédë*. F. Lorentz). Dlôte wrócenie w *Zòrnie mòwë* do tipù *chłopem*, *Bògem* jò ùwôzóm za krok w tił na drodze do lëteraczi kaszëbiznë.

Chtos mòże rzec, że w tëch ùczbòwnikach redagòwónëch przez Gënka Prëczkòwsczegò nie je stosowóné jaczes tam mòdło E. Gòłąbka, le je to, prosto rzec dialekt wëstrzëdnokaszëbsczich, tam sam wzbògacony ò słowiznã J. Trepczika. Je to prôwda, ale leno dzelã. Bò równak to prawie jò – chòc pewno nie jò pierszi – òd dosc dówna głoszã zdanie (a nie wszëtcë sã ze mnã zgòdzëlë w ny sprawie, np. prof. J. Tréder), że leno dialekt wëstrzëdny, szerok pòjãti (z letczim „przechilã” na nordã) mòże bëc pòdstawã kòmpromisu jãzëkòwegò w sytuacji rozdrobnieniò gwarowégò kaszëbiznë. Jò téz òd pòczãtkù stosëjã w praktyce nen wëstrzëdnokaszëbsczich (szczeslëwie mój domòcy...) dialekt, wezmë na to w pùblikòwónëch w latach 1980. felietónach, czë w tekstach biblijnëch, czë w zredagòwónëch przeze mie ksążkach Bòlesława Jãzdzewsczegò i Andrisowégò Gùsta, a téż w drobnëszich rzeczach, np. w tomikù wierzótów Henrika Héwelta.

Do sprawë kùnòszka *-ã* || *-em* (*chłopã*, *Bògã*) jesz wrócã përzniã dali. A terò wëmieniã téz jinszé problemë.

b) familëjò (familiò)

Jednym z zalëceniów Radzëznë bëło (przëjãtë pò dludzych spiérkach) to, doticzãc peferowaniò krotszych kùnòszków cëzëch słów, tipù *lekcjò*, *redakcjò* *familiò*, *litaniò* – w procëmkù do starszych, dzys rzòdkò spòtikónëch *-ëjò* || *-yjò*, *-ëjò* || *-ijò*. Jednak w *Zòrnie mòwë* je *familëjò* – s. (stronë) 34, 98, 82. Co prôwda, stosowanie dlëgszegò kùnòszka nie òstało stanowczo zakòzóné i jò sóm gò tam sam, chòc rzòdkò ùziwóm, np. w słowach *Biblëjò*, *Rusëjò*. Ale chòdzy ò zasadë, ò zalëcóny spòsòb pisaniò czë gòdaniò. Na tim przëkładze téz je widzec, że ùchwalë Radzëznë nie sã przëstrzegóné przez ji przëdnika, prof. E. Brézã⁶.

A przë leznoscë: kò słowò *familiò* || *-lëjò* mòzemë zastãpic kaszëbsczim *rodzë(z)na...*

⁶ Ùchwała sprawie w sprawie kùnòszków tipù *-cjò* || *-cëjò*, *-fiò* || *-fijò* w słowach cëzëgò pòchòdzeniò òsta przëjãtò dnia 26-06-2007 r.

Czile miesãcy pòzni, w dniu 17-11-2006 r. ju doszlo do ji narëszëniò z jinicjatiwë prof. E. Brézë i Karola Rhòdë. Tego dnia òstałë przëjãtë òficjalné kaszëbsczë pòzwë Kòmisjów, wchòdãjãcëch w sklòd Radzëznë: *Kòmisëjò Sztandarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczëgò Jãzëka*, *Kòmisëjò Edukacëji Kaszëbsczëgò Jãzëka*, *Mediowò-Ùrzãdowò Kòmisëjò*. Chcało bë sa dodac jesz czile przëkãsnëch słów ò demòkriticznëch zasadach przëjimaniò ùchwalów...

c) żël, niszcżël (żil, niszcził)

Autorka czë pòczestny Werifikator wprowadzył w całi ti ksążce pòlniowòkaszëbszczi (i kartësczi...) kùnòszk –*ël* czasnika chłopsczegò òrtu, przeszlégò czasu. W teksce tej konsekwentno są stosowóné fòrmë tipù *uczël*, s. 27, *niszcżël*, s. 64 i gdzie jindze: *zawierzël*, *niszcżël*, *żël*. Je to téż wbrew tradycji pòprzédnëch ùczbòwników. Czejbë chcòł bëc konsekwentny, tej trzeba bë téż wprowadzëc fòrmã *bël* (òd *bëc*), zamiast zalécónégò przeze mie *bël* (tak je na nordze i znacnym dzelã téż w westrzédnëch dialektach).

Tu, tak na zberkù nadczydã, że w *Zasadach pisowni kasz.* z 1974 r. bëła kùriozalnò wskòza pisaniò *bił* (tak samò: *òn bił chòri* i *òn bił gòzdżë*)...

d) wëjasnië, pòzwië (wëjasni, pòzwi)

Mier’zając manierà je pòwszechné stosowanié w nym ùczbòwnikù fòrmów czasników w nòdzibie rozkazëjącym, tipù *wëjasnië*, *pòzwië* s. 26, *zabawië sã* s. 113, *ùdokaznië* s. 120, *wëmienië* s. 24. Pròwdac, zdòrzają sã fòrmë jednoszlabizowé, tipù *spië*, *rwië*, *mië*, òbòk *spij*, *rwij*, *miëj* || *spi*, *rwi*, *mi* -ale leno: *zdrzë* (nié: *zdrzi(j)*); Są téż rozkazniczi złożoné z wicy szlabizów, np. *pòkazë* || *pòkòż*, *zmierzë* || *zmiierz*, *pòwiedzë* || *pòwiëdz*. Ale pò *n*, *w*, *p*, *b* w wëgłosowi szlabize nalòzómë colemało –*i*, np. *wëjasni*, *pòzwi*, *zabawi sã* || *zabaw sã*, czë np. *òstani* || *òstań* || *òstón*, *złapi* || *złap*, *nie szarpi* || *szarp*, *nie ùrwi* || *ùrw*, *dłëbi* || *dłub* || *dłëb* itp. Jakò je tegò przëczëna, że cos je w „mò-dzë” a cos nie je? – to bë sã mòże dało zbadac. Mie sã równak wëdòwò, że mómë tuwò do ùczinkã ze sprawą mòwnégò zwëkù. Ale prawie wëczëcë tegò zwëkù, tëch subtelnoscy – tegò, co je, a co nie je w mòwie ùziwóné – je to téż ùmiejãtnosc pòtrzëbnò przë ùklòdanim ùczbòwników.

W teksce „Zòrna” równak zdòrzają sã tam sam téż fòrmë tipù *przestaw*, chtërne mòglëbë bëc zastąpioné òbòcznyma *przestawi*. Mómë téż np. *przëbòczë*, *pòkòżë* s. 69 / *pòłączë* s. 125, gdzie w bezòkòlëcznikù pòwinno bëc –*a* / –*ã*– (*przëbòczë*, *pòkazë*, *pòłączë*) abò, żelë ju –*ò*- / –*a*–, tej pòwinno bëc *przëbòcz*, *pòkòż*, *pòłącz*. Prawidłowé są: *przëbòcz* || *przëbòczë*, *pòkòż* || *pòkazë*, *pòłącz* || *pòłączë*.

e) pëtanië, kòrzistac (pitanië, kòrzëstac)

Formë tipù *wëjasni*, *pòzwi* (w teksce z dodónym, mie mier’zającym –*ë*) są charakteristycznë dlò nordë, zòs wëmienioné w pãkce c) fòrmë tipù *wierzël* – dlò pòlniò Kaszëb. Do nordë mòże nawiãzëwac tip *pëtanië*, *pëtania* – bò wikszim dzelã Kaszëbi mówią: *pitanië* / –*nia* [tu, przë leznoscë: *jò pitóm*, *òn pitò* itp. ale w bezòkòlëcznikù; *pëtac*, w rozkaznikù *pëtòj*]. Ale na ògle w „Zòrnie mòwë” preferowóné są jednak znanczi pòlniowòkaszëbszcë, np. *nòwiãcy* 122, *wëszukòj* s. 18, 120, *kòrzistac* s. 78, 121 (pòwinno bëc: *kòrzëstac*, chòc: *òn kòrzistò*), *zapòznóm sã* (na nordze barzi: *zapòznajã sã*, chòc w... Jastarni

zdôrzô sã –óm). *Widmë* i *wispa* są pòlaszácé (pòwinno bëc: *wëdmë, wëspa* – por. *Élskô Póhwëspa* – jak pòdôwô Zëchta⁷)

f) nazywóm sã (nazéwóm sã) i jinszé blãdë

A hewò dzél jinszych blãdów, nalazłëch przë wertowanim ti ksążczy:

nazywóm sã s. 41 (pòwinno bëc: *nazéwóm sã* – bò: *nazewac sã*; abò: *zwac sã – jô sã zwiã*); *kùchnia* s. 82 (pòwinno bëc: *kùchniô*), *tlëstim kôlem* (pòwinno bëc: *kalã* – bò: *ten kôl, tegò kalu* itd.); *nipòcëjôsz* (Sychta, Bùdzysz, Trepczik: *nipòcëusz*), *fléger* s. 126 (pòwinno bëc: *fliger*); *pòczatkújácëch* strona tytułowò (pòwinno bëc: *-ù-*); *wëpiszë z twójich...*, *w twójich chëczach...* (pòwinno bëc *twójëch* – bò zgòdno z pòstanowieniama Radzëznë, lëtrã (samòzwãk) *i* przë tegò tipù przëdòwnikach piszemë pò „szëmiãcëch” *sz, ź, cz, dż*, a pò jinëch lëtrach *ë*.)

g) pãkt (punkt, pùkt), fãkcjô (funkcjô, fùnkcyjô)

Ze słowã *punkt* w „Zòrnie mòwë” je mòlé zamiészanié. Hewò na s. 15 je ùwògã: *Zapamiãtôj: pùkt* (tu widoczno je òdrazã pòczestnégò Werifikatora do bédowónégò przez mie zòpisu *pãkt...*); a na ti sami stronie w teksce je: *pùktë* (wina kòrektë); w jinszim mòlu, na s. 69: *punktach* (bez labializacji). – Wãtpiã, zëbë bëł to zwrot w stronã bédowónégò przeze mie niezaznòczaniô w niechtërnëch słowach labializacji.

Sprawa ta doticzi nié le słowa *pãkt*, ale téz czile jinszych słów cëzégò pòchòdzeniô (wikszim dzélã niemiecczégò), w chtërnëch òriginalné *un* jô bédëjã zapisëwac pò kaszëbskù znakã *a*, òddòwajãcym jich fakticznã wëmòwã (tak samò brzmi *pa-* w słowach *paczk* (pùrcel, kùszk do jedzeniô) i *pãkt*. Jak je wiedzec, w *Słowòrzu normatiwnym* bédowòł jem (jidãcë szlachã J. Trepczika i E. Prëczkòwsczégò) *pãkt*, ale to sã spòtkãło z òstrã òprëczkã prof. E. Brëzë. Zdanim Pana Profesora, pisanie słów *pãkt, fãkcjô, fãksnérowac* || *fãkcjonowac, szwag, ornag* itp. òddòłò czë òdcynò nas òd cywilizowónégò swiata.

Wedle tegò sprzeczywù jem sã niedòwno zgòdzyl, że taczé słowa mòzemë zapisëwac ewentalno *punkt, funkcjô* (bez labializacji). Ale jak wiedzec je pò wëdónym *Zòrnie mòwë* tak sã pisac „nie dò”..., bò labializacjô w słowie „pùkt” je zaznaczonô.

Tu trzeba zaznaczcë, że pò pròwdze Radzëzna Kasz. Jãz. ùchwòlëła łoni konsekwentné (bezwzglãdné...) stosowanie labializacji pò tëch spòłzwãkach, téz w słowach cëzégò pòchòdzeniô i przëjãtëch prosto z cëzy mòwë, mni czë barzi przëswòjonëch. Jô bëł procëm ti ùchwale, bò jak ju przë jinszych leznoscach jem pisòł, czejbë chcòł sã stosowac do ti regùłë, tej nalëzemë w kaszëbiznie taczé fòrmë jak *ping-pòng, Hòng-Kòng, Kòngò, kòncert, kònta, kònspekt*,

⁷ B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII.

gòng, mòlo || *mòla* itp. dzewadła. Dlôte jô apelējã jesz rôz do rozsądkù i móm nõdzejã, że ta sprawa jesz bądze na nowò rozpatriwònò przez Radzëznã.

Mòjim zdanim pisanie słów tipù *pąkt, fąkcjô* ze labializowónym *u*, jakò *pùntk* (w wëmòwie wëchòdò z tegò: plynkt, flynkcjò itp.) je błãdné. Kò je to pòstãpòwanie wbrew nõukòwim zasadóm foneticzi. Je to téz narzucanie Kaszëbóm spòsobù wëmòwë pòprzez pismieniznã i szkòlã, czegò jesz w latach 1970. pisènkòwò kòmisjò òd „Zasad pisowni kaszubskiej”, z ùdzélã prof. E. Brézë sã òdprzësýgala.

Chcã tu dodac, że nie zgòdzóm sã ze zdanim Pana Profesora, że to *ą* w miescu *un* je krokã òddòlającym nas òd „swiata”. Mómë przëkladë, nié le z kaszëbiznë, ale i z wiele jinëch jãzëków, że słowa pòzëczoné sã pisze w spòsob fòneticzny, tak jak òne sã przez lédzy wëmòwiòné. Bò za kòzdim razã chòdzy ò „przëswojènié” czë „òswòjènié” nëch słów, dostosowanie jich do domòcégò systemù jãzëkówégò. Tak bëło òd dówien dówna w Europie i swiece. Słowa grecczé bëłë latinizowóné przez Rzimianów, a z łącznë òne trafilë do niemieczi, angelszi czë pòlsczi mòwë, a téz, pòstrzédno do kaszëbszi. Czasã zachòwałë òne pierwòtnã pòstac, ale czãsto – pò przeńscym przez rozmajitëch pòstrzédników – biwałë przejinaczoné tak, że sã nie do pòznaniò. Takã drogã – pòprzez niemczëznã, cerkewną słowianiznã i czeszëznã – przeszła do Pòlsczi np. słowizna kòscelnò: *kòscól, czelëch, krziż* itd.

Ò tim nasz pòczestny Wasta Profesor wié, ale dlò niechtërnëch Czëtińców mògã to bëc sprawë mni znóné. Dlôte pòdóm czile przëkladów, na chtërnëch mdze widzec, jaczim przesztòlënióm ùlégają słowa òbczas jich przëswojwaniò. Np. do pòdobnégò „ùnosowieniò pisènkù” doszło w dzysëszich pòlsczych słowach *pąs, pąsowy* (z franc. *ponceau* a to z łac. *penicillus*), *brąz, brązowy* (franc. *bronze*, włòs. *bronzo*). Pòdobné przëstosowanie spòtikómë w słowach pòlsczych: *greplarnia* (niem. *Krempel*), *stągiew* (niem. *Stande*), *dzięki, dziękowac* (niem. *danke*). Sã téz barzi pòkrãtné procesë prowadzące do przëswojèniò słowa, np. pòlsczé: *wielbłąd* (òd „grecczégò”: *elefanta...*). Abò (z òródka Wastë Profesora) wòrt je sã przëzdrzec np. na przemianë, jaczé zachòdałë w kaszëbszich nazwach miescowëch: *Schoenwald* < *Szynwald* < *Szëmòld* < pòl. *Szemud*; czë *Gnanowò* < *Nënkòwò*. Ale kò w kaszëbiznie mómë dosc jinszich przëkladów. Hewò: *strąd* || *sziąd, ląd* (z niemiecczégò *Strand, Land*. Piszemë téz pò kaszëbskù *lãpa, sztãga* (Sychta), *mãgla, Frãc* (niemiecczé: *Lampe, Stange, Mangel, Franz*). Mómë: *cãdzi, cączci* (tj. *klészce*, niem. *Zange*, pòl. *obcëgi, obcączki*), *wãder, wãdrowczik, wãdrowanié* (z niem. *Wander*), *pãzel* || *pańzel* (niem. *Pinsel*), *skrãczniati* (por. niem. *krank* = chòri).

I sã òkazëje, że pò jich foneticznym przëswojènim jakòs jesz zëjemë. A w przëpòdkù *pąktu* czë *fąkcji* grozy nama ùpòdk?... Taczich słów bë sã nalazło jesz wiele. Ale mësziã, że na tëch przëkladach jem dokòzòł absurdalnosc całi ti sprawë.

Zresztą, móm czëtóné w rozprawach jãzëkòznòwczëch (a móm czëtóné jich niemało) twierdzenié (mòże le hipòtezã), że słowiańszcë „nosówczy” pòwstałé przez pòłączenié dôwniészich „dwùzwiąków” tipù *am, um, om, em*, ewent. *im, in* – por. pol. (*w*)*siąkać*, niem. *sinken*. Tej dzysészò *gãba* || *gęba*, to je dôwniészé: *gamba* || *gemba*. A w całoscë rzec, sóm zòpis słów je sprawą czësto ùmòwną. Mòzemë pisac, np. *jazz* abò *dzez*. W serbskò-chòrwacczim ani rusczim pisënkù nie rozròzniwò sã *h* òd *ch* – stosowóné je le *h* (np. *hladny* / *holodnyj* = kasz.- pòl. *chłodny*). Czejbë chtos w XVI wëkù w Pòlsce nie zabédowòł zapisywaniò nosówk za pòmòcą pòjedynczich znaków (*a, ę*), to w pòlszczi pismieniznie bë sã ùtrwalił dôwniészzi spòsòb zapisywaniò, tipù *gemba* || *gamba*. A – stòwiając problem na głowie – czejbë jinszi Słowianowie (co sã z czasã wëzbëłë samòzwiąków nosowëch, a zastapilë je przez *u, i, e, o* itp.) chcelë jic spòsobã mësleniò Wastë Profesora, to pòwinni w pismieniznie jesz dzys stosowac te dôwné, zatraconé nosówczy. Tëż Kaszëbi, chtërny ùziwają (barzi na nordze) òdnosowionëch fòrmów tipù *cygnąc* mùszelë bë pisac w spòsòb „historiczny” i „cywilizowóny” *cagnąc*.

Terò, w zwiãzkù z tim, że nie zapòwiòdò sã, zebë w nòblëzszym czasie Radzëzna ùstąpiła w sprawie totalnégò labializowaniò (swiòdzczi ò tim *Zòrno mòwë*), jò pòstanowił w słowòrzu pòl.-kaszëbsczim wrócëc do pisaniò *pąkt*, *fąkcjò* itp.

Jesz w sprawie kùnòszków

Wrócóm do sprawë preferowanëch w ùczbòwnikù *Zòrno mòwë* kùnòszków, ò jaczich je mòwa wëzi, w pąktach a) c) i d).

Chtos mòże sã spierac i rzec, że to sã nawet dobrze zložëło, że w ny ksążce wëzi wëmienioné słowa są pisóné jinaczi, nigle w pòprzédnëch ùczbòwnikach, bò dzecë ùczoné w szkòłach pòwinne so zdawac sprawã z tegò, że w kaszëbiznie (w dialektach) je wiòlgò rozmajitosc fòrmów fleksyjnych. Ale ten pòwrót do tipù „*chłopem*” „*uczël*” je pòwòzonym krokã w tił na drodze sztandarizacji kaszëbiznë lëteracczi. Je to ùtrudnienié dlò szkòlnëch, ùczącëch kaszëbiznë, chtërny mùszą terò tłòmaczëc dzecóm, czemu w jednëch ùczbòwnikach je preferowóny tip *chłopã*, *Bògã*, a tuwò –*em*?

Pòdług mie w ùczbòwnikach nie pòwinno bëc taczich dwùznacznoscy, bò to le pòdwòzò jich wiarëgòdnosc i naròzò na zgardzenié kaszëbizną przez dzecë, chtërne mògą ùznac, że kaszëbizna jesz nie dorosła do te, zebë prowadzëc ji ùczbã w szkòłach. Mògã dodac, że w pòprzédno wëdònëch ùczbòwnikach tëż (tak samò jak w tim tu) bëło niemało błãdów jinszégò òrtu, chtërne ùtrudniwają pròcã szkòlnym, ale je to ju jinszi temat.

Mògã le sã domëszlac, chto w sprawie daniò pierszënstwa kùnòszków – *em, -ël, -ëjò, -wië* w *Zòrnie mòwë* zawinił. Je pewné, że z winë Pana Profesora pòwstało no zamiészanié w sprawie pisaniò słowa *pąkt* / *punkt*. Ale ùwòzóm, że nawetka czejbë Autorka ùczbòwnika pòsòda swòje zdanié i zëczëła so pisac

pò swòjémù, to prof. E. Bréza, reprezentējacy Radzëznã K. Jãzëka pòwiniën wiedzec, jaczé sã tendencje i preferencje w lĚteracczi kaszëbiznie.

Ò kùnôszkach –em || –ã z perspektiwĚ slédnĚch cziledzesãt lat

Prof. E. Bréza bĚł wespól z prof. Jerzim Trédrã redaktorã zrzeszeniowĚch wskôzów pisĚnkù, pn. *Zasady pisowni kaszubskiej* z 1984 r., chtĚrne bĚłĚ jaczims (môlim) kroczkã w stronã sztandarizacji (ò I wĚdanim *Zasadów* z 76 r. nie dô sã tegò rzec). Jaczis czas przed 1984 r. òdbĚło sã w biórze ZK-P przĚ ùl. Szewsczi zĚdndzeniĚ pòswiãconĚ ùdoskònalenimù nĚch *Zasadów*⁸, na chtĚrny m òstòł przĚjãti mój wniosk, żebĚ z dwùch (a nawetka trzech) òbòcznĚch tipów kùnôszka rzeczowników chl. i nij. ôrtu preferowóny bĚł tip *chłopã, Bògã*. To òstało ùwzglãdnionĚ w ksãżeczce *Zasady p. k.*, ale – mùszã rzec – w spòsòb dosc pòkrãtny, niejednoznaczny. ÙsprawiedlĚwienim Autorów *Zasadów* mòże bĚc to, że gòtowi ju tekst pòdlĚgòł redakcyjnym pòpròwkóm i niĚ wszĚtkò òstało do kùnca dopatrzonĚ A trzeba tĚż pamiãtac, że bĚłĚ to jesz w Pòlsce czasĚ przedkòmpùterowĚ, co pĚrznã ùtrudniwało przeròbczi redakcyjne gòtowĚgò tekstu. Ale je faktã, że taczĚ pierszĚnstwò kùnôszkòwi –ã (przed –em || –ém || –im) òstało dónĚ. Jak to w practice wĚzdrzi w drĚkù, spròbujã pòkazac (chto chce, mòże to sprawdzĚc w ksãżeczce).

Hewò nòpiĚrwi nalĚzemĚ nã wskôzã napisonã drobnym drĚkã w ùwòdze na stronie 20 (*ZasadĚ* z 84 r.), nòlĚżącym do punktu 5 w rozdzĚlu I „SZCZEGÓLWE REGULY (...)”:

U w a g i: 1. (...)

2. KońcówkĚ narzĚdnika I. poj. rzeczowników r, mĚskiego i nijakiego piszemy –em (nie –ém), ale pierwszĚnstwò ma –ę (zob. 12 b).

Na s. 27 *Zasad* czĚtómĚ:

Szczególnã uwagĚ zwraca siĚ na nastĚpujãce problemy odmiany rzeczowników:

(12) w deklinacji mĚskiej

a) (...)

b) na końcówki –ę || –em w narzĚdniku I. poj., np. *bokę* || *bokem* (*bocziem*), *brate* || *bratem*, *chłopę* || *chłopem*, *brzegę* || *brzegiem* (błãd w drĚkù – EG) ||

⁸ Ksãżka *Zasady pisowni kaszubskiej* (I wĚdaniĚ, z 74 r.) bĚła kritikowónò przez Jana Trepczika i przeze mie niĚ le òd stronĚ błãdów meritoricznĚch ale tĚż za spòsòb traktowaniò w ni przez ji redaktorów kaszëbiznĚ – za stwierdzenia tipù: *znak ô oddaje takie a ogólnopolskie, które wywodzi siĚ ze staropolskiego a (długiego) (...)* – str. 8. *Niekedy staropolskie a oddajemy znakiem ô (...)* – s. 10. Nas razĚłĚ taczĚ odwòłania do stòropòlszczĚznĚ we wskôzach kaszëbszczĚgò pisĚnkù.

brzedziem, kutrę || kutrem, wozę || wozem, zresztą jak i u rzeczowników rodzaju nijakiego (zob. 14 a), przy czym piszemy *-em* (nie *-ém*) (zob. 5)

Na s. 29, przed p. 14 czëtómë:

(Uwagę zwraca się...)

a) na końcówkę *-ę || -em* narzędnika l. poj., np. *latę, polę* obok *latem, polem* – podobnie jak w rzeczownikach rodzaju męskiego (zob. 12 b):

b) na odmianę rzeczowników ogólnopolskich typu *ramię, siemię*, a więc w kaszubszczyźnie:

M(ianownik)	<i>remiã</i>
(...)	
N(arzędnik)	<i>remieniem, -ę</i>

Jak je widzec, sprawa ti òbòcznoscë i preferencji kùnòszka *-ã* przed *-em* je ustalónò òd 1984 r. Móm nõdzejã, że ta sprawa ju nie mdze na nowò rozpatrówónò przez RJK pò to, żebë wrócëc do *-em*.

Trzeba jesz dodac, że òbòczno dlò rzeczowników nijaczégò òrtu je tam sam ùziwóny kùnòszk tipù *-im, pòlã || pòlim, remieniã || remieniem, plemieniã || plemieniem, miescã || miescym* itp., a nawetka przede wszëtczim, np. *sze-scym*. Tëż przë rzeczownikach òdczasnikòwëch mómë *-im*, np. *spiewanim, pieczenim, jachanim, senim, wstòjanim, spanim* itp. Ten kùnòszk, pròwdac, w gwarach zabòrszczich pòjòwiò sã w mòlu *-ã || -em*, ale kò to je znanka lokalnò, jaczi ni mòzëmë pòlecac do stosowaniò w lëteracczi kaszëbiznie.

W mòjèch *Wskòzach kasz. pisënkù* sprawë tëch kùnòszków sã dosc dokładno òpisóné, w pãktach:

- &1 Òglowé ùwòdži ò rzeczownikach..... (...)
 &3 *chlopã, miedlã, bøkã*.....
 &4 *ùmëcym, bòlenim, jachanim*.....
 &5 *zdrowim || zdrowiã*.....
 &6 *pòlã || pòlim*.....
 &7 *pòlim || pòlu, pòdwòrzim || pòdwòrzu*.....